

DĚJINY UMĚNÍ

JIRÍ KUTHAN, *Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura*, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2014 (= Opera Facultatis theologiae Universitatis Carolinae Pragenses Historia et historia artium 18)

360 s., ISBN 978-80-7422-334-1

Třebaže se Jiří Kuthan v posledních letech věnoval spíše pozdnímu středověku, aktuální kniha, věnovaná středoevropským benediktinským klášterům, představuje pomyslný návrat k jeho zájmu o vývoj středověké monastické architektury.

Kniha je členěna podle teritoriálního klíče. Po úvodní kapitole, která nastiňuje estetický ideál benediktinského mnišství s odkazem na řeholi sv. Benedikta na jedné straně a stavební ideál, kodifikovaný v tzv. sanktgallenském plánu, na straně druhé, následují kapitoly, které jsou věnovány jednotlivým (středoevropským) regionům. V tomto rámci Kuthan pojednává o vývoji jednotlivých klášterních fundací. Výklad logicky začíná říšskými benediktinskými kláštery v době vlády Karlovců, Ottonů a Sálců, představeny tu jsou fundace jako Saint-Denis, Trevír, Fulda, Lorsch, Reichenau, Corvey, Kolín nad Rýnem, Hildesheim, Hersfeld a řada dalších. Samostatná kapitola je věnována klášteru v Cluny coby klíčovému fenoménu středověkého mnišství, čímž Kuthan mírně překračuje středoevropské souřadnice.

Samostatná kapitola je věnována také klášteru v Hirsau, který se stal vlivným nositelem řeholní reformy, vycházející z clunyjských ideálů, a jako vzor sloužil i po stránce architektonické. Na rozdíl od monumentálního a pompézního stylu Cluny, který kritizoval Bernard z Clairvaux, se v Hirsau promítly ideály řeholní askeze i do stavebního stylu, svou strohostí a prostotou navazujícího spíše na pozdně antické křesťanské baziliky. Vliv hirsauské estetiky pak Kuthan dokládá na příkladech klášterů Zwiefalten, Blaubeuren, Alpirsbach, Paulinzella či Klein Comburg.

Další oddíl pojednává o fundacích císaře Lothara III. v Porýní, tedy o kláštorech Königsutter, Maria Laach a Gross St. Martin v Kolíně nad Rýnem. Samostatné pozornosti se dostalo klášteru Lorch coby rodové fundaci Štaufů a výlet po německé oblasti uzavírá kapitola věnovaná klíčovými středoevropským klášterům v Řezně,

Prüfeningu, Niederaltaichu a Salzburgu. Zmíněné kláštery sehrály stěžejní roli v christianizaci slovanských oblastí, proto tyto pasáže vhodně předznamenávají kapitoly o monastickém vývoji ve Velkopolsku, Malopolsku a Slezsku (kláštery Tynec, Tum, Mogilno, Lubin, Ołbin, Trzemeszno, Sieciechow, Płocko, Krzeszow, Lehnice, Slezská Středa), v Uhrách (kláštery Pannonhalma, Bakoňbél, Pécsvárád, Zalavár, Cluj, Zobor, Visegrád, Sár, Tihany, Szekstárd, Lébény, Ják, Herina a řada dalších) i v Čechách a na Moravě. Historický a uměleckohistorický výklad doprovázejí četné fotografie objektů i konkrétních detailů, půdorysné plány a 3D rekonstrukce. Obrazová příloha se tak více než kdy jindy stává integrální součástí argumentace.

Kniha zaplňuje bílé místo v domácí odborné literatuře, a to nejen v té uměleckohistorické. Domácí historiografie dosud postrádá souborné pojednání o dějinách středověkých benediktinských klášterů, odpovídající syntéze Kateřiny Charvátové, věnované cisterciákům. Tim, že Jiří Kuthan neztrácí ze zřetele ani historický kontext architektonického a uměleckého vývoje, doplňuje v rámci možnosti i tuto rovinu, a jeho kniha tak může sloužit jako úvod do studia středověkého benediktinského mnišství po boku základní syntézy z pera Hughu Lawrence.

Zároveň je ale třeba říci, že právě historické pasáže se stávají vadou na kráse jinak zdařilé knihy. Autor totiž na poměry odborné publikace poněkud skrblil s citacemi, resp. cituje především literaturu uměleckohistorickou; pasáže, které mají nabídnout historický kontext, jsou mnohdy zcela bez odkazů. Přitom se Jiří Kuthan nezříká přímých citací např. z Benediktovy řehole či ze sv. Augustina, používá formulace jako „podle některých pramenů“, „v pramenech je uváděn“, „bývá v pramenech označován“, „bývá spojován s“, „bývá připisováno“ apod., aniž by se však čtenář dozvěděl, kde se tak děje či kdo který názor razí. Relevance takových údajů není velká.

Podobně je třeba konstatovat nedůslednost v citacích. Pokud Jiří Kuthan odkazuje na pramennou edici v případě počátků kláštera na Ostrově u Davle, proč tentýž postup týkající se stejné edice nebyl užít také pro Břevnov? Obdobně král Vratislav I. není jako zakladatel kláštera v Opatovicích označován jen s odstupem písčím kronikářem Neplachem, tento údaj jasně vysvítá i z falza tzv. zakládací listiny kláštera, editované v CDB. To ostatně udávají i Václav Novotný a Emanuela Nohejlová-Prátová, kteří jsou v poznámkách reflektováni. Naopak když autor dokládá existenci polického proboštvství listinou Přemysla Otakara II. z listopadu 1260, bylo by na místě s ohledem

na skutečnost, že listina je v edici označena dvěma křížky, volit jinou formulaci, než že panovník donaci potvrdil.

Jistotou slabinou je také heuristika. Nikdo samozřejmě nemůže obsáhnout všechno, alespoň v případě domácích klášterů by však mohlo být předpokládáno co nejpodrobnější shromáždění relevantní literatury. Když např. autor konstatuje, že mnoho nevíme o stavebním vývoji kláštera ve Vilémově, lze ho odkázat na článek Miroslava Kováře a Martina Musíla (Časopis Společnosti přátel starožitností 2009), který v tomto směru přináší zcela nové informace. U Viléma Kuthana uvádí (příznějme, že podle většiny literatury) jako zakladatele bratry Viléma a Heřmana, hrabata ze Sulzbachu. Pak je ovšem překvapivé, že v seznamu literatury cituje můj článek, který s tímto ztotožněním polemizuje. Ke stejnému závěru přitom došli nezávisle jak Musílek s Kovářem, tak Tomáš Velímský. Skepsi v tomto směru vyjádřil ostatně už Václav Novotný.

Překvapí rovněž tvrzení, že první mniši přišli do uherského kláštera v Pannonhalm z Břevnova. Údaj je opět uveden bez odkazu, jde však spíše o tradici vycházející ze svatovojtěšského charismatu. Na místě by proto byla opatrnější formulace. To samé se týká tvrzení, že cisterciáckému klášteru v Hradišti nad Jizerou předcházelo benediktinské založení. Tento údaj se ve starší literatuře sice objevuje, nelze jej ale verifikovat ničím jiným než neobvyklou polohou a nejasným datem založení. Vhodnější je proto ostražitost, kterou ostatně volila i Kateřina Charvátová ve své syntéze o cisterciácích. Mluví-li Kuthan o svatojiřském klášteře jako o od počátku benediktinském řeholním společenství, bylo by záhodno odkázat i na hypotézu Petra Kubína z knihy *Sedm přemyslovských kultů*, že byl tento ústav v nejstarším období dost možná nejasně pojatým „Damenstiftem“ a až posléze získalo zdejší osazenstvo jasnější řeholní kontury.

K publikaci je také nutno vznést jednu námitku terminologickou. Jiří Kuthan opakovaně hovoří o benediktinském řádu. To je ovšem termín sporný až chybný, jelikož benediktinské mnišství bylo po celý středověk vzdáleno hierarchické organizační struktury cisterciáků a premonstrátů, což spíše opravňuje v těchto případech hovořit o řeholních řádech. Uvedený rozměr výstižně osvětluje v úvodu svého pojednání o historii českých a moravských benediktinských klášterů Johannes Zeschick (v roce 2007 vyšlo v českém překladu). V tomto duchu je pak sporné mluvit o benediktinské řeholi (lepší by byla Benediktova řehole) – už proto, že k řeholi sv. Benedikta se hlásili i cisterciáci. Sám Kuthan přitom

v knize akcentuje mnohotvárnost stavební formy benediktinských klášterů ve středověku, která byla způsobena nejen regionálními zvyklostmi, ale ukazuje i na autonomii jednotlivých domů a absenci jednotného vzoru v podobě mateřského archisteria. Sám mám zkušenost, že ze stylistických důvodů je často těžké se termínu řád vyhnout, poznámka upozorňující na problém by to ale elegantně řešila.

Kritické připomínky by rozhodně neměly překrýt, že Jiří Kuthan předložil v rovině své specializace přínosné dílo, které v domácím prostředí dosud chybělo. Titul své knihy tedy naplnil bez výhrad, ocenit je třeba šíři autorova záběru, jasnou koncepci i schopnost přehledného výkladu. Právě proto je ale škoda, že větší důslednost v rovině heuristické nenapomohla eliminovat přešlapy v místech, kde autor nestál na pevné půdě vlastního oboru.

JOSEF ŠRÁMEK

Klára MEZIHORÁKOVÁ, *Architektura středověkých klášterů dominikánek v Čechách a na Moravě*, Artefactum, Praha 2016

223 s., ISBN 978-80-86890-82-1

Přepřacovaná disertace Kláry Mezihorákové se vedle vývoje architektury ženských dominikánských klášterů v českých zemích zaměřuje také na jejich prostorové a funkční uspořádání, které hrálo podle řádových pravidel v každodenním provozu jednotlivých konventů významnou roli. Kniha se zabývá především dvěma nejlépe dochovanými klášterními komplexy na našem území – klášterem při kostele sv. Kateřiny v Olomouci a klášterem u kostela sv. Vavřince a sv. Anny v Praze na Starém Městě.

Úvodní kapitoly se věnují počátkům ženské větve dominikánského řádu u nás i v Evropě, poté autorka rozebírá typologii řádových kostelů z půdorysného i funkčního hlediska. Důležité postavení v klášterním organismu měl chór sester. V německojazyčných oblastech byl nejčastěji umísťován po vzoru dalších ženských řádů na emporu na západní straně kostela. Toto řešení můžeme dosud pozorovat na příkladu olomouckého a staroměstského konventu. V kostele sv. Kateřiny se dochovala kromě nejnáchodnější ubourané části ještě původní empora ze 14. století podklenutá čtyřmi poli